

REGLEMENTAREA RISCULUI ÎNTEMEIAT ÎN LEGISLAȚIA PENALĂ A ALTOR STATE

Victor MORARU, Anatolie FAIGHER

Catedra Drept Penal și Criminologie

The overwhelming majority of states describe in their criminal codes general cases of legal justification of the crime. Although the legal justification of the offense is very different, varying from state to state and from era to era, the mechanism through which crime is to be prevented to take place regards the nonexistence of guilt. Therefore, seeking to determine the relation between national criminal law and the one of other states, in this article we tried to achieve an interpretation of founded risk, institutionalized under the regulations of the Russian Federation, Ukraine, Poland, Bulgaria, Switzerland, Uzbekistan, Belorussia, Azerbaijan, Georgia, Tajikistan, Kyrgyzstan, etc.. Only using the horizontal comparison method, we consider that we can improve the quality of the legal framework of the founded.

Majoritatea covârșitoare a statelor prevăd în codurile penale cauze generale de înlăturare a caracterului penal al faptei. Deși unghiul de incidență sub care intervin diversele cauze de înlăturare a caracterului penal al faptei este extrem de diferit, variind de la stat la stat și de la epocă la epocă, mecanismul prin intermediul căruia se împiedică apariția infracțiunii este acela al înlăturării vinovăției. Indiferent de denumirea pe care o evocă legiuitorul – cauze justificative, cauze de neimputabilitate, cele mai frecvente circumstanțe exclusive de responsabilitate sunt: starea de extremă necesitate și legitima apărare. Mai rar se întâlnesc și astfel de circumstanțe, cum ar fi constrângerea fizică sau psihică, reținerea infractorului sau riscul întemeiat. Această din urmă circumstanță este prevăzută, cu prioritate, în codurile penale ale țărilor CSI. Atare situație se explică, în opinia noastră, prin faptul că dispozițiile articolelor despre starea de extremă necesitate din codurile penale ale multor state cuprind, în esență, și cazuri de risc întemeiat, motiv pentru care decade necesitatea reglementării riscului întemeiat printr-o normă de sine stătătoare. Bunăoară, în legislațiile penale occidentale, precum cele ale Franței, Germaniei, Elveției, Italiei, ba chiar și a României, nu întâlnim o astfel de cauză care înlătură caracterul penal al faptei. Mai mult ca atât, nici doctrina acestor state nu reține explicații contextuale asupra consacrării *de lege ferenda* a acestei instituții specifice legislației ruse.

Reglementarea instituției riscului întemeiat în statele CSI devine proeminentă odată cu implementarea reformelor legislative penale în ultimele decenii ale secolului al XX-lea. Aceasta se explică, într-o anumită măsură, prin faptul că, odată cu accelerarea intensivă a dezvoltării sociale, cu dezvoltarea continuă a științei și tehnicii, riscul devine unica forță motrice a progresului. Săvârșirea tot mai frecventă a acțiunilor de risc a determinat necesitatea reglementării lor exprese. Aceasta s-a dovedit a fi cu atât mai importantă, dat fiind faptul că oamenii, tinzând să atingă rezultate pozitive și, săvârșind, în acest scop, acțiuni însoțite de risc, nu întotdeauna puteau să preîntâmpine urmările socialmente periculoase.

De exemplu, asemenea articole care consacră explicit instituția riscului întemeiat atestăm în codurile penale ale Georgiei [1], Uzbekistanului [2], Tadjikistanului [3], Kazahstanului [4], Kârgâzstanului [5], Azerbaidjanului [6], Republicii Belarus [7], Poloniei [8], Lituaniei [9], Letoniei [10], Bulgariei [11] ș.a. Însă, nu în toate codurile penale enumerate instituția respectivă este desemnată prin denumirea generică „*risc întemeiat*”, după cum nu sunt reținute aceleași condiții ale legalității acesteia. Astfel, Codul penal al Uzbekistanului consacră un concept bipartit al instituției, făcând distincție între riscul justificat și cel profesional sau economic. Codul penal al Letoniei reglementează doar riscul justificat profesional, iar Codul penal al Georgiei prevede riscul legal. În Codul penal al Ucrainei [12] găsim referințe despre o faptă legată de risc, în Codul penal al Lituaniei – despre riscul justificat profesional și economic, în Codul penal al Bulgariei – despre riscul justificat economic etc.

Riscul întemeiat este posibil în orice domeniu de activitate și chiar în viața de toate zilele. Riscul profesional, însă, presupune realizarea acțiunilor de risc la îndeplinirea oricăror obligațiuni profesionale, avându-se în vedere comportamentul nu al unui om oarecare, dar numai al celui care practică profesional o anumită activitate [13]. De exemplu, în Codul penal al Poloniei se vorbește despre activitatea de cunoaștere – în medicină, tehnică și economie. Limitarea noțiunii de risc întemeiat în codurile penale ale unor state doar la

noțiunea de risc economic reprezintă, în opinia noastră, reflectarea punctului de vedere expus în doctrina penală, conform căruia obiect al riscului trebuie să fie doar bunurile materiale. Această părere și-a găsit reflectare în Codul penal al Bulgariei și în cel al Lituaniei. Bunăoară, art.13 CP al Bulgariei, care reglementează riscul justificat economic, subliniază îndeosebi că una dintre particularitățile unui asemenea risc este că, recurgându-se la el, nu este pusă în pericol viața și sănătatea persoanelor. Prin urmare, Codul penal al Bulgariei nu permite promovarea experimentelor, mai ales în domeniul medicinei, unde poate fi pusă în pericol viața sau sănătatea omului.

Spre deosebire de aceste state, Codului penal al Republicii Moldova, construit în această privință după modelul Codului penal al Federației Ruse [14], nu-i sunt cunoscute categoriile riscului întemeiat; aceasta deoarece nici art.41 CP FR și nici art.40 CP RM nu fac nici o referire la statutul persoanei care acționează în stare de risc, după cum nu este specificat domeniul de acțiune, acesta constituind o prerogativă a doctrinei. Elementul-cheie sub aspect juridico-penal al riscului întemeiat, potrivit legii penale a Republicii Moldova și a Federației Ruse, rezidă în reglementarea acțiunilor persoanei care sunt apreciate prin prisma respectării condițiilor prescrise de lege. Această latură comună – de consacrare a condițiilor legalității riscului întemeiat – dintre legea penală a Republicii Moldova și cea a Federației Ruse, dar, de altfel, caracteristică și Codului penal al Bielorusiei (art.39), se explică prin influența pe care a exercitat-o Codul penal-Model al țărilor membre ale CSI [15].

În toate codurile enumerate drept condiție a legalității riscului întemeiat legiuitorii indică scopul determinat. Atingerea rezultatului socialmente util este anume acel scop, care determină utilitatea socială a acțiunilor în cazul riscului întemeiat. Realizarea scopului socialmente util semnifică tendința spre un rezultat aprobat de morală și drept.

O altă condiție, de data aceasta limitativă, a legalității riscului întemeiat specificată de codurile penale ale majorității statelor este imposibilitatea realizării scopului socialmente util urmărit fără un anumit risc. Existența posibilității de a realiza scopul propus prin alte acțiuni, neriscante, transformă cauzarea daunei în faptă, care atrage după sine răspunderea. De exemplu, în cazul în care dispozitivul explozibil poate fi neutralizat pe loc, înlăturând focosul, nu se permite a-l deplasa pe străzile populate pentru subminarea lui ulterioară, în afara orașului. Dacă în timpul deplasării unui asemenea dispozitiv a avut loc o explozie și au decedat oameni, fapta este susceptibilă de pedeapsă penală [16]. Astfel, Codul penal al Azerbaidjanului prevede: „Riscul se consideră întemeiat dacă scopul propus nu a fost atins prin acțiuni care nu sunt legate de risc”. În Codul penal al Lituaniei riscul este recunoscut ca justificat, dacă scopul socialmente util „nu putea fi realizat în alt mod”. La alin.(2) art.31 CP al Georgiei legiuitorul stipulează că „riscul este considerat justificat, dacă scopul (socialmente util – *n.a.*) nu a putut fi atins printr-o faptă fără risc...”. Această condiție este indicată și în Codul penal al Tadjikistanului, al Uzbekistanului, al Kazahstanului ș.a. Această cerință legislativă permite delimitarea riscului întemeiat de starea de extremă necesitate, în cazul căreia sunt posibile diferite variante și se înaintează doar condiția ca dauna cauzată să fie mai mică decât dauna prevenită [17], ceea ce nu exclude pluralitatea de variante a cauzării de daune.

Însă, indiciul imposibilității realizării scopului socialmente util prin metode neriscante, ca condiție obligatorie a legalității riscului, se conține nu în toate codurile penale ale altor state. Bunăoară, un asemenea indice nu este atestat în Codul penal al Uzbekistanului (art.40), al Bulgariei (art.13) și al Poloniei (art.27), lipsa acestuia fiind condiționată de polemica științifică privind necesitatea consacării lui exprese.

Astfel, în literatura de specialitate rusă [18] a fost exprimată opinia potrivit căreia riscul va fi întemeiat, dacă „scopul socialmente util poate fi atins și prin acțiuni neriscante, dar aceasta va necesita mai mult timp, forțe și mijloace. În cazul riscului însă, există posibilitatea de a realiza scopul mai rapid și mai eficient, adică prin cheltuieli reduse de forțe și mijloace”.

În opinia noastră, afirmația respectivă vine într-o oarecare măsură în contradicție cu dispoziția de la alin.(2) art.40 CP RM, unde este prevăzut expres că riscul se consideră întemeiat doar dacă scopul socialmente util urmărit nu a putut fi realizat fără un anumit risc. Totodată, o astfel de afirmație apropiată considerabil riscului întemeiat de starea de extremă necesitate, unde nu se cere stabilirea proporționalității exacte a daunei efectiv cauzate (în cazul riscului, aceasta este cauzată în rezultatul acțiunilor de risc) și a daunei care amenință (în cazul riscului, aceasta este prevăzută la săvârșirea acțiunilor de risc) și, într-o oarecare măsură, „estompează” criteriile clare de delimitare a acestor instituții.

Însă, în legile penale ale statelor, unde nu este indicată o asemenea condiție limitativă a legalității riscului întemeiat, se prevede că, în fiecare caz concret, trebuie să se clarifice întrebarea despre proporționalitatea daunei care amenință și a celei efectiv cauzate, și, în același rând, despre nivelul de justificare a acțiunilor de risc. În Codul penal al Bulgariei, de exemplu, această cerință este exprimată în felul următor: „La un anumit nivel de justificare a riscului trebuie luat în considerație coraportul dintre rezultatul pozitiv așteptat și probabilitatea apariției lui” (alin.(2) art.13). Este evident că dacă probabilitatea rezultatului pozitiv este minimă, acțiunile de risc nu pot fi considerate întemeiate.

După cum s-a menționat, majoritatea legilor penale ale altor state (Codul penal al Letoniei, al Bielarusiei, al Federației Ruse, al Bulgariei, al Azerbaidjanului ș.a.), dar și Codul penal al Republicii Moldova, *de lege lata*, recunosc drept condiție obligatorie a legalității riscului întemeiat necesitatea luării de către persoana care a admis riscul a măsurilor necesare pentru prevenirea cauzării de daune intereselor ocrotite de legea penală. Conform acestei cerințe, persoana care a săvârșit acțiunea de risc trebuie să prevadă posibilitatea apariției urmărilor prejudiciabile și, ținând cont de aceasta, să aleagă varianta unui astfel de comportament, care, conform convingerii sale, exclude survenirea lor [19]. Cât de suficiente sunt măsurile luate pentru prevenirea cauzării de daune intereselor ocrotite de lege hotărăște, întâi de toate, persoana care recurge la acțiuni însoțite de risc. Însă, aprecierea obiectivă a suficienței sau insuficienței măsurilor respective este atribuită subiecților oficiali împuterniciți cu aplicarea în concret a legii penale.

La analiza acestei condiții a legalității riscului întemeiat, observăm că conținutul ei nu este formulat explicit, ceea ce în practica judiciară va genera, neapărat, controverse cu privire la criteriile de care trebuie să se conducă cel ce aplică legea – de unul subiectiv sau obiectiv, sau va trebui, în fiecare caz concret de cauzare a daunelor în rezultatul acțiunilor de risc, să stabilească concursul lor.

De aceea, ni se pare mai reușită următoarea formulare a acestei particularități: „toate măsurile posibile” – alin.(2) art.39 CP al Bielorusiei (în acest caz, este vorba despre persoana care a luat măsuri, deci, pe baza criteriilor subiective). Astfel de interpretări se conțin și în alte coduri penale. De exemplu, în Codul penal al Ucrainei – „persoana care a admis riscul a calculat, argumentat, că măsurile luate de ea sunt suficiente” (alin.(2) art.42); în Codul penal al Uzbekistanului se vorbește despre măsurile necesare (alin.(2) art.41); în Codul penal al Georgiei – „dacă persoana a luat toate măsurile de prevenire a cauzării de daune bunurilor protejate de lege” (alin.(2) art.31); în Codul penal al Bulgariei se prevede aplicarea a tot ce este posibil și ce depinde de persoană pentru prevenirea cauzării de daune (alin.(1) art.13).

Astfel, formulările exemplificate reflectă cerința legiuitorului față de persoana care recurge la risc de a lua măsurile de prevenire a daunelor. Ni se pare mai optimală formularea care indică clar la îmbinarea caracterelor subiective și obiective ale riscului întemeiat, adică a acțiunilor necesare (criteriul obiectiv) și a celor posibile de prevenire a daunelor, într-o anumită situație pentru cel ce riscă (criteriul subiectiv).

O serie de legi penale prevăd drept una dintre condițiile legalității riscului întemeiat corespunderea acțiunilor de risc „cunoștințelor tehnico-științifice actuale și experienței” (alin.(2) art.39 CP al Bielorusiei; art.13 CP al Bulgariei ș.a.) Într-adevăr, acțiunile săvârșite în condițiile riscului legal trebuie fundamentate nu doar pe experiența persoanei concrete; trebuie luate în considerație, în cazul experimentelor și cercetărilor de diferit gen, realizările științei și tehnicii, în sfera de producție, succesele activității profesionale într-un domeniu sau altul. Însă, o astfel de condiție limitează considerabil legalitatea acțiunilor de risc. De aceea, considerăm că o soluționare optimă a acestei întrebări aparține legiuitorului din Lituania, care, în art.34 al Codului penal, a prevăzut condițiile legalității riscului profesional sau ale celui economic justificat, iar în art.35 – experimentul științific.

Astfel, art.35 CP al Lituaniei prevede:

„(1) Persoanele care au cauzat daune la efectuarea unui experiment științific legal nu sunt pasibile de răspundere dacă experimentul a fost efectuat conform metodicii științifice probate, dacă problema în curs de rezolvare are o semnificație exclusivă pentru știință și dacă experimentatorul a întreprins măsurile necesare de precauție și de prevenire a daunelor intereselor ocrotite de lege.

(2) Experimentul științific este interzis când lipsește liberul acord al participantului la experiment, informat despre urmările posibile.

(3) Cu excepția cazurilor prevăzute de lege, este interzis experimentul științific asupra unei femei însărcinate, asupra fătului ei, minorului, persoanei iresponsabile și asupra persoanei private de libertate” [20].

Această problemă a fost soluționată nestructural de către legiuitorul Poloniei, Codul penal al căreia limitează noțiunea de risc întemeiat la efectuarea experimentului de cunoaștere în medicină, tehnică sau economie, dacă rezultatul așteptat are o semnificație esențială în domeniul respectiv, iar speranța în atingerea lui, oportunitatea și procedeele de efectuare a experimentului sunt fundamentate pe nivelul cunoștințelor actuale (alin.(1) art.27 CP al Poloniei).

Spre deosebire de Codul penal al Bielorusiei, al Uzbekistanului, precum și cel al Bulgariei, în legea penală a Federației Ruse, dar și în cea a Republicii Moldova, cerința corespunderii acțiunilor de risc „cunoștințelor tehnico-științifice actuale și experienței” nu este prevăzută. După cum s-a menționat anterior, o astfel de cerință trebuie să existe în cazul efectuării experimentelor, cercetărilor, dar nu este posibilă pe deplin la realizarea acțiunilor de risc în circumstanțe extreme și în activitatea cotidiană.

Într-o altă ordine de idei, în Codul penal al Bulgariei, de rând cu condițiile riscului întemeiat, atestate și în codurile altor state, se menționează că acțiunile de risc se admit nu doar pentru atingerea rezultatului socialmente util, dar și pentru evitarea daunelor. Această din urmă particularitate apropie noțiunea *risc întemeiat* de noțiunea *stare de extremă necesitate*, care, potrivit art.13 al CP al Bulgariei, este definită în felul următor: „Nu este socialmente periculoasă fapta săvârșită de către o persoană în stare de extremă necesitate pentru înlăturarea pericolului nemijlocit care amenință atât interesele de stat sau ale cetățenilor, cât și bunurile lor personale sau aceleași bunuri ale altor persoane, pericol care nu putea fi evitat pe altă cale, dacă dauna cauzată de faptă este mai mică decât dauna evitată”. La art.13-a sunt menționate următoarele condiții ale riscului întemeiat: acțiunile de risc sunt săvârșite întru atingerea unui rezultat esențial socialmente util sau întru evitarea daunei considerabile; acțiunile de risc nu vin în contradicție cu o anumită interdicție stabilită de actul normativ; corespund realizărilor tehnico-științifice și experienței; viața și sănătatea altor persoane nu este pusă în pericol; cel care riscă ia toate măsurile dependente de el pentru evitarea apariției urmărilor prejudiciabile.

La alin.(2) art.13-a este stipulat că „la stabilirea nivelului de justificare a riscului se ia în considerație atât corelația dintre rezultatul pozitiv așteptat și urmările negative posibile, cât și posibilitatea apariției acestora”. Este evident că asemenea formulări ale dispoziției de la art.13 și de la art.13-a apropie aceste două instituții.

În codurile penale ale statelor în care se conțin articole despre riscul întemeiat, de regulă, se indică condițiile în care riscul nu poate fi recunoscut ca întemeiat. În majoritatea codurilor penale, drept astfel de condiție este numit, în primul rând, pericolul unui dezastru ecologic care presupune cauzarea unei daune grave mediului ambiant, fiind amenințate cu distrugerea regnul animal, organismele acvatice, flora, iar cu poluarea – atmosfera și resursele de apă, ceea ce, la rândul său, pune în pericol viața și sănătatea oamenilor [21].

O altă condiție prevăzută de multe coduri penale este potențialitatea unei calamități sociale în masă, care se manifestă prin punerea stării de protecție a intereselor sociale de importanță vitală în pericol de perturbare (incendii, epidemii, inundații, surpări ș.a.) [22].

Printre astfel de cauze, codurile penale ale unor state plasează în prim-plan pericolul ce amenință viața câtorva persoane (Codul penal al Letoniei) sau pericolul ce amenință viața oamenilor (Codul penal al Azerbaidjanului). În Codul penal-Model al țărilor membre ale CSI, printre cauzele, în a căror prezență riscul nu poate fi recunoscut întemeiat, în primul rând a fost menționat și pericolul survenirii decesului persoanelor (alin.(3) art.42). Totodată, nu este precizat numărul persoanelor vizate (în Codul penal al Federației Ruse – multe persoane, în Codul penal al Letoniei – câteva persoane); în codurile penale ale altor țări (Kazahstan, Uzbekistan, Azerbaidjan) se vorbește despre pericolul asupra vieții sau sănătății oamenilor al căror număr nu se precizează, dar faptul că despre oameni se vorbește la plural dă temeiul de a presupune că nu este vizată doar o singură persoană. Problema pluralității de victime, a căror viață și sănătate au fost supuse pericolului, este soluționată în fiecare caz de către subiectul împuternicit cu aplicarea în concret a legii penale, care stabilește temeinicia acțiunilor de risc.

Lipsa pericolului pentru viața oamenilor este recunoscută drept condiție obligatorie a riscului întemeiat și în Codul penal al Bulgariei.

În codurile penale ale altor state riscul nu este recunoscut ca întemeiat, dacă la săvârșirea acțiunilor de risc se creează pericolul „apariției decesului sau cauzării vătămărilor corporale grave persoanei care nu și-a exprimat acordul ca viața sau sănătatea ei să fie expuse pericolului” (alin.(3) art.39 CP al Bielorusiei). Acordul obligatoriu al persoanei care participă la experimentul de cunoaștere în domeniile medical, tehnic sau economic, gradul de informare a acesteia despre rezultatul pozitiv așteptat și urmările posibile negative, precum și

despre eventualitatea apariției acestora, în același rând posibilitatea refuzului de a participa la orice etapă a experimentului, este recunoscută drept o condiție obligatorie în Codul penal al Bulgariei (alin.(1) art.13-a) și în Codul penal al Lituaniei (art.35). Lipsa a cel puțin uneia dintre aceste cerințe atrage după sine recunoașterea acțiunilor însoțite de risc ca neîntemeiate.

Majoritatea codurilor penale ale altor state nu pun problema privind coraportul dintre scopul acțiunilor însoțite de risc și daunele cauzate, raportând acest aspect la circumstanța *stare de extremă necesitate*. Însă, în unele coduri penale această proporționalitate se ia în calcul. Așa, de exemplu, în art.40 CP al Uzbekistanului se stipulează: „În cazul riscului întemeiat profesional sau economic, răspunderea pentru cauzarea de daune nu survine nici în cazul în care rezultatul dorit socialmente util nu a fost atins și dauna s-a dovedit a fi mult mai considerabilă decât scopul socialmente util urmărit”.

Cerința unei proporționalități dintre pericolul ce amenință și dauna efectiv cauzată pentru evitarea acestuia se conține în codurile penale ale Franței, Spaniei și ale altor țări. Astfel, în art. 122-7 CP al Franței [23] se prevede: „Nu este pasibilă de răspundere penală persoana care, în condițiile pericolului apărut sau iminent ce amenință însăși persoana, o altă persoană sau bunuri, săvârșește acțiuni necesare pentru a se apăra, pentru a apăra altă persoană sau bunuri, cu excepția cazurilor de neconcordanță evidentă dintre mijloacele de apărare folosite și gravitatea pericolului” [24].

Despre faptul că dauna cauzată în stare de extremă necesitate trebuie să fie nu mai mare (prin urmare, egală sau mai mică) decât dauna care a fost evitată, se menționează și în alin.(5) art.21 CP al Spaniei [25].

Despre o anumită corespundere dintre dauna efectiv cauzată și pericolul care amenință se prevede și în art.37 CP al Japoniei [26] intitulat „Acțiunile de extremă necesitate pentru evitarea pericolului și depășirea limitelor lor”. În acest articol se menționează ca acțiunile sunt recunoscute legale „...numai dacă dauna apărută în rezultatul acestei acțiuni nu depășește nivelul daunei prevenite”.

Așadar, catalogarea de către legiuitorii statelor menționate a acțiunilor însoțite de risc ca varietate a stării de extremă necesitate restrânge într-o anumită măsură noțiunea de risc întemeiat comparativ cu cea reglementată la art.40 CP RM. Restrângerea acesteia rezidă, întâi de toate, în faptul că acțiunile de risc pot fi săvârșite doar în cazul existenței pericolului ce amenință.

În plus, aceste acțiuni sunt limitate de cerința unei anumite proporționalități dintre dauna efectiv cauzată și cea care amenință.

Cunoaștem însă state, în ale căror legi penale instituția stării de extremă necesitate nu se raportează acestei cerințe. Bunăoară, în art.34 CP al Elveției [27] drept condiție de legalitate a stării de extremă necesitate este recunoscută prezența nemijlocită a pericolului ce amenință interesele ocrotite de lege, care este de neevitat prin alte mijloace. În ceea ce privește proporționalitatea dintre dauna prezumată și cea cauzată, articolul nu conține asemenea cerință.

Nu cere această corespundere nici legea penală a Danemarcei [28], în §14 al acesteia fiind stipulat: „Fapta care, de obicei, se pedepsește nu este sancționabilă dacă a fost necesară pentru evitarea cauzării de daune persoanei sau bunurilor...”.

În art.4 CP al Elveției (Capitolul 24 „Despre temeiurile generale de liberare de răspundere penală”) legiuitorul dispune că nu constituie infracțiune fapta „...justificată în virtutea naturii pericolului daunei cauzate altei persoane și a circumstanțelor în care ea a fost săvârșită”.

Prin urmare, în astfel de cazuri, condiția de bază a instituției examinate se reduce doar la existența pericolului ce amenință interesele ocrotite de lege. Astfel, nefiind înaintată cerința despre o anumită proporționalitate dintre dauna cauzată și cea care amenință, sunt extinse limitele riscului întemeiat. Totodată, însăși condiția admiterii acțiunilor însoțite de risc doar în caz de pericol real se păstrează.

Dispozițiile menționate din codurile penale în care lipsesc articole despre riscul întemeiat demonstrează că acțiunile însoțite de risc, în ipoteza cauzării daunelor, sunt examinate potrivit normelor ce reglementează starea de extremă necesitate, iar, în cazuri aparte, chiar potrivit normelor ce reglementează apărarea necesară.

Astfel, potrivit art. 34 CP al Elveției: „1. Dacă fapta e săvârșită pentru a se evita pericolul nemijlocit, care nu poate fi înlăturat prin alte mijloace și care amenință bunurile persoanei, viața, sănătatea, onoarea, libertatea acesteia, fapta nu este pedepsibilă...”.

Evident, sub incidența acestui articol cad atât acțiunile însoțite de risc săvârșite întru evitarea daunei, cât și cele săvârșite în stare de extremă necesitate.

O asemănare și mai mare cu riscul întemeiat o găsim în articolul despre starea de extremă necesitate din Codul penal al Estoniei în vigoare până la 2002 [29]: „Nu constituie infracțiune acțiunea, deși căzută sub incidența particularităților faptei prevăzute de Codul în vigoare, adică întreprinsă pentru înlăturarea pericolului, care amenință persoana sau drepturile acestei persoane ori ale altor persoane, drepturile întreprinderilor, ale instituțiilor sau organizațiilor, ori interesele statului, dacă acest pericol, în circumstanțele respective, nu putea fi înlăturat prin alte mijloace și dacă dauna cauzată este mai puțin gravă, decât cea prevenită” (art.14). Articolul 29 (Starea de extremă necesitate) din aceeași lege penală stabilește: „Nu se consideră ilegală fapta săvârșită de persoană cu scopul înlăturării pericolului nemijlocit sau care amenință nemijlocit bunurile sale legale sau bunurile legale ale altei persoane, dacă mijlocul ales de ea este necesar pentru înlăturarea pericolului ce amenință și dacă interesul ocrotit este mai important decât interesul căruia i se cauzează dauna. La compararea intereselor se iau în considerație, îndeosebi, importanța bunurilor legale, dimensiunile pericolului care le amenință, dar și pericolozitatea faptei”. Astfel, observăm că articolul despre starea de extremă necesitate a suportat modificări esențiale.

În Codul penal al Chinei [30] dispoziția articolului despre starea de extremă necesitate este formulată în felul următor: „Nu este pasibilă de răspundere penală persoana care a întreprins în starea de extremă necesitate măsuri urgente pentru preîntâmpinarea pericolului care amenință interesele sociale sau de altă natură, persoana și drepturile acesteia sau ale terțelor persoane. Dacă acțiunile săvârșite în starea de extremă necesitate au depășit limitele necesare și au cauzat o daună considerabilă, atunci survine răspunderea penală. Însă, luând în considerație circumstanțele cauzei, pedeapsa aplicată trebuie să fie mai joasă decât plafonul inferior sau persoana urmează a fi liberată de pedeapsă” (alin.(1) art.21).

Astfel, este evident că acțiunile însoțite de risc pot fi examinate, în lipsa unui articol special, ca săvârșite în starea de extremă necesitate; dar, în aceste cazuri poate fi vorba numai despre riscul la care se merge pentru a preîntâmpina dauna, fiind necesară o anumită corespundere dintre dauna care amenință și dauna efectiv cauzată la preîntâmpinarea acesteia.

Unele coduri penale conțin încă o cerință care trebuie să fie respectată la recunoașterea riscului ca fiind întemeiat. Astfel, în articolul 13-a CP al Bulgariei se reglementează, de rând cu alte condiții ale riscului întemeiat, cerința ca riscul să nu contravină unei interdicții anumite stabilite de actul normativ. O opinie similară se conține și în doctrina dreptului penal. De exemplu, în unele manuale, una dintre condițiile riscului întemeiat este următoarea: „Acțiunile săvârșite nu încalcă interdicția directă prevăzută de lege” [31].

Această condiție este explicată în felul următor: în asemenea cazuri, situația în care acționează persoana nu este reglementată de reguli și apare nevoia de a lua decizia în situația extremală total imprevizibilă. Întru confirmarea acestui fapt se aduce următorul exemplu: în timpul zborului, la avionul Il-86 a apărut o situație de avarie, în rezultatul căreia aparatul a început să zboare în picaj, ceea ce amenința cu distrugerea lui iminentă. Potrivit instrucției, în această situație inginerul de bord trebuia să micșoreze rotațiile motorului, însă calculele efectuate au demonstrat că aceasta va duce la catastrofă. În aceste circumstanțe periculoase, pilotul și-a asumat responsabilitatea procedând contrar instrucției: acționând în stare de risc, el a dat la maxim capacitatea motorului, reușind să scoată avionul din picaj. Acțiunile lui s-au dovedit a fi unice, corecte, catastrofa fiind evitată [32]. Considerăm însă că exemplul în cauză nu ilustrează condiția propusă pentru riscul întemeiat. Desigur, încălcând instrucția, pilotul a acționat în stare de risc, dar, în primul rând, acțiunile sale nu cad sub incidența art.40 CP RM, întrucât lipsește cauzarea de daune. De aceea, problema putea fi pusă doar cu referire la responsabilitatea pentru neîndeplinirea instrucției, nu și pentru cauzarea de daune. Despre aplicarea art.40 CP RM poate fi vorba doar în cazurile când dauna deja cauzată intereselor ocrotite de lege este recunoscută legală. În al doilea rând, pilotul a încălcat, se pare, o instrucție învechită și această încălcare este justificată, întrucât a fost realizată „în vederea salvării”. Cel mai des, în cazul riscului întemeiat de producție, profesional, economic, se atestă niște acte normative, reguli depășite care conțin o interdicție directă. Încălcarea lor este recunoscută legală, dacă este realizată pentru atingerea unui scop socialmente util și dacă există toate celelalte condiții de legalitate a riscului întemeiat. De aceea, includerea condiției examinate *supra* în șirul condițiilor de legalitate a riscului întemeiat este, în opinia noastră, inutilă, întrucât restrânge limitele posibilității de realizare a acțiunilor însoțite de risc întemeiat.

Vorbind despre riscul întemeiat, trebuie reamintită încă o situație care și-a găsit reflectare în Codul penal al Estoniei. În art.30 al acestui cod, intitulat „Coliziunea obligațiilor”, se prevede: „Fapta prin a cărei săvârșire se încalcă obligațiunea juridică nu este ilegală dacă persoana trebuie să îndeplinească, concomitent,

câteva obligațiuni juridice, și nu are posibilitatea să le îndeplinească pe toate, dar întreprinde tot ce depinde de ea pentru îndeplinirea obligațiunii care este nu mai puțin importantă decât obligațiunea încălcată”.

Coliziunea obligațiunilor este o varietate a riscului întemeiat și toate condițiile legalității lui sunt aplicabile și coliziunii obligațiunilor, cu unele precizări care reies din specificul acestei situații. În codurile penale ale statelor unde sunt atestate articole despre riscul întemeiat această întrebare nu trezește dubii, iar în codurile penale unde aceste articole lipsesc cazurile de coliziune a obligațiunilor sunt examinate cu luarea în considerare a condițiilor legalității stării de extremă necesitate.

În opinia noastră, examinarea situațiilor de cauzare a daunelor prin acțiuni însoțite de risc întemeiat conform normelor ce reglementează starea de extremă necesitate poate duce la incriminarea depășirii condițiilor legalității stării de extremă necesitate, de exemplu, după semnul de cauzare a daunelor egale sau mai grave decât daunele prevenite. Asemenea soluționare a întrebării limitează semnificativ posibilitatea îndeplinirii acțiunilor însoțite de risc pentru realizarea scopului socialmente util.

Într-un final, vom releva și faptul că, deși reglementări referitoare la riscul întemeiat găsim în legislația mai multor state, spre regret, practica aplicării acestei cauze care înlătură caracterul penal al faptei nu este una fructuoasă. Deseori, atunci când este recunoscută dauna intereselor ocrotite de lege, organele de aplicare a dreptului continuă să acționeze după principiul „inițiativa se pedepsește”, fără a concretiza motivul cauzării daunelor, scopul și împrejurările. Deși la moment așa stau lucrurile în practica judiciară, recunoașterea de către legiuitorii mai multor state a instituției riscului întemeiat, ca un act generator de consecințe juridice, este de o utilitate practică vădită. Consacrarea legală a riscului întemeiat ni se înfățișează ca un pas revoluționar în materie de recunoaștere a drepturilor subiective ale persoanei, ce reflectă însemnătatea juridică de realizare a acestora în contextul legii penale și nu reprezintă altceva decât conținuturi potențiale de libertate.

Referințe:

1. Уголовный кодекс Республики Грузия: Законодательство зарубежных стран / Под ред. З.К. Бигвава. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
2. Уголовный кодекс Республики Узбекистан: Законодательство зарубежных стран / Под ред. М.Х. Рустамбаева, А.С. Якобова, З.Х. Гулямова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
3. Уголовный кодекс Таджикской Республики: Законодательство зарубежных стран / Под ред. А.В. Федорова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Законодательство зарубежных стран / Под ред. И.И. Рогова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
5. Уголовный кодекс Кыргызской Республики: Законодательство зарубежных стран / Под ред. А.П. Стуканова, П.Ю. Константинова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
6. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики: Законодательство зарубежных стран / Под ред. И.М. Рагимова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
7. Уголовный кодекс Республики Беларусь: Законодательство зарубежных стран / Под ред. Б.В. Волженкина, А.В. Баркова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
8. Уголовный Кодекс Польши: Законодательство зарубежных стран / Под ред. А.И. Лукашова, Н.С. Кузнецовой. - Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2001.
9. Уголовный кодекс Латвийской Республики: Законодательство зарубежных стран / Под ред. А.И. Лукашова, Э.А. Саркисовой. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
10. Уголовный кодекс Литовской Республики: Законодательство зарубежных стран / Под ред. В. Павилониса. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
11. Уголовный кодекс Республики Болгария: Законодательство зарубежных стран / Под ред. А.И. Лукашова. - Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2001.
12. Стрельцов Е.Л. Уголовный кодекс Украины: научно-практический комментарий. - Харьков: Одиссей, 2008, с.115.
13. Шурдумов А.Ю. Обоснованный риск как обстоятельство, исключаящее преступность деяния: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 2003, с.4.
14. Уголовный кодекс Российской Федерации: Закон Российской Федерации №63-ФЗ от 13 июня 1996 г., принят Государственной Думой 24 мая 1996 г., одобрен Советом Федерации 5 июня 1996 г., введен в силу с 1 января 1997, с изменениями и дополнениями на 13.05.2008 // Собрание Законодательства Российской Федерации, 1996, №25.
15. Модельный Уголовный кодекс для государств – участников Содружества Независимых Государств (официальный текст) // Правоведение, 1996, № 1, с.88-150.

16. Уголовное право России. Часть Общая: Учебник для вузов / Отв. ред. проф. Л.Л. Кругликов.- Москва: БЕК, 1999, с.299.
17. Basarab M. Drept penal. Partea Generală. Vol.II. Ediția a III-a revăzută și adăugată. - București: Lumina LEX, 2001, p.147.
18. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. - Москва: Зерцало, 1998, с.92-93.
19. Макарь И. Уголовное право Республики Молдова. Часть Общая. - Кишинэу: Dinamo, 2003, с.263; Botnaru S., Șavga A., Grosu Vl., Grama M. Drept penal. Partea Generală. - Chișinău: Cartier Juridic, 2005, p.329.
20. Уголовное право России. Ощая часть: Учебник для вузов / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. - Москва: Зерцало, 2005, с.410-411.
21. Ibidem, p.408.
22. Уголовное право России в вопросах и ответах: Учебное пособие / Г.Н Борзенков и др.; под ред. В.С. Комиссарова. 2-е изд., перераб. и доп. - Москва: ТК Велби, Проспект, 2006, с.71.
23. Code pénal de la France – textes à jour au 15 août 2004. Edition réalisée par H. Pelletier, J. Perfetti. - Paris: Juris-Classeur, 2005.
24. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англия, США, Франция, Германия, Япония). Сборник законодательных материалов / Под ред. И.Д. Козочкина.- М.: Зерцало, 1999, с. 198-199.
25. Уголовный кодекс Испании / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Ф.М. Решетникова. - Москва: Зерцало, 1998.
26. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англия, США, Франция, Германия, Япония). Сборник законодательных материалов / Под ред. И.Д. Козочкина, с.338-339.
27. Уголовный кодекс Швейцарии: Законодательство зарубежных стран / Под ред. А.В. Серебренниковой. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
28. Уголовный кодекс Дании: Законодательство зарубежных стран / Под ред. С.С. Беляева. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
29. Уголовный кодекс Эстонской Республики: Законодательство зарубежных стран / Пер. с эстон. В.В. Запелалова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
30. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики: Законодательство зарубежных стран / Под ред. А.И. Коробеева. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
31. Парог А.И. и др. Российское уголовное право. Общая часть. - Москва: Спарк, 1997, с.257-258; Комментарий к Уголовному кодексу Республики Молдова: Общая часть. - Кишинэу: - Центральная Типография, 2005, с.153.
32. Парог А.И. и др. Op. cit., p.257-258.

Prezentat la 07.07.2010